

הכנס המדעי ה-14
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ג

אמנות ויצירה

יו"ר: ד"ר יעל גילעת

על עדות ובחירה: בעקבות הציור "מניפה ועד" 2011

On becoming a witness and on choice: Following the drawing

Hand Held Fan and a Witness, 2011

במאי 2011 הוצגה תערוכתי **נמצא באתרו** בגלריית "גל-און", בה הוצגו שני גופי עבודה: **נמצא באתרו ומניפה ועד**.

בהרצאה זו ברצוני להתמקד בעיקר בעבודה **מניפה ועד** תוך פריסת הסוגיות שהעבודה מעלה. העבודה הציעה מיצב ציורי ובו מקבץ דיוקנאות ערוכים בסמיכות לדימוי של מניפה הנעה בין היותה פרוסה לסגורה. מקבץ הדיוקנאות הוצב כך שיתפקד כקבוצה המישירה מבט לנוכח הצופה ולנוכח המניפה. העבודות הינן ציורי דיו על נייר, גודלם של הדיוקנאות נע בסביבות 45x35 ס"מ וגודלה של המניפה 140x110 ס"מ.

בהרצאה ארחיב אודות הדימויים ואבקש לכנסם ולהציע לראותם כמייצגים את רגע הפיכתו של אדם לעד. בכוונתי להשתהות על רגע זה ולבחון דרכו את החובה שהדבר מטיל. מהו הרגע? מה מתרחש בו? עד כמה הוא נתון לבחירה?

אבקש לבחון את מושג העדות מנקודת מבט פסיכואנליטית, כיצד עדות כרוכה בידיעה וכיצד אופן התייחסותו של אדם לידיעה מהווה מהות המבנה את חיי הנפש. בכוונתי להתעכב על מהות ציורי הדיו ולהרחיב אודות הפעולה הציורית המשקפת ומבנה בו זמנית אנרגיה נפשית. אתייחס לכתם הציורי ואבחן את האנרגיה הרגשית הטמונה בו, את מידת שקיפותו, רטיבותו, התפשטותו ונסיגתו, כמעידים על האנרגיה הטמונה בו.

החייאת ספריית אלכסנדריה העתיקה

פרויקט אמנות אינטרנטי לקראת ביאנלה ים-תיכונית

Reviving the ancient Alexandria library: An internet artwork project aiming at a Mediterranean biennale

ברצוני להציג מיזם אמנותי עולמי בהתהוות - החייאת ספריית אלכסנדריה באופן מטפורי. הכוונה היא להרחיב את מעגל המשתתפים ולהזמין נוספים להציץ דרך חור המנעול לדרך המתהווה לקראת הגשמת הרעיון ואולי אף לתרום לקידומו.

בשנה האחרונה אני מנהלת בלוג (Blog as artwork) המגולל את סיפורה של ספריית אלכסנדריה המחודשת. זהו סיפור שחלקו (בינתיים) פנטזיה. בעזרתו אני שואפת לקדם תהליך של צירוף אוצרים ואמנים מן השורה הראשונה, ליצירת הקשרים ושיתופי פעולה, והגשמת המיזם - החייאה של ספריית אלכסנדריה הקדומה תוך שימוש באמצעים עכשוויים. הרעיון המרכזי העומד בבסיס המיזם הוא ש"ידע לא ייכחד עוד".

בבלוג יש דימויים, טקסטים, צלילים, סרטונים, וקישוריות בין מקומות, זמנים, דמויות מציאותיות וספרותיות. זמן לינארי ומיקום פיזי אינו תקף, והחופש רב. הבלוג האישי וזה של ספריית אלכסנדריה, לכשתקום, הינם מקומות בהם ארכיטיפים אישיים ואוניברסליים נפגשים, ללא מגבלת זמן ומקום, חיים או מוות. דמויות אמיתיות וספרותיות משוחחות כאן כפי שאולי נהגו בגני הספרייה העתיקה.

הארכיב-בלוג שלי מהדהד את הארכיב העתיק ההוא ואף משפיע על המציאות, לפחות מבחינת יצירת עבודות נוספות, אך מהווה גם מחווה של רצון טוב כלפי מצריים ותרבויות הים התיכון או קשרים אחרים שניתן לראותם בתוך היצירה. דמיון וזיכרון משולבים לאמת אמנותית אחת.

למיזם יש היבטים נוספים החורגים מעובדת היותו עבודת אמנות Per se: הוא מהווה יוזמה ישראלית לפרויקט עולמי מתמשך הקשור במצרים - מהווה מסר של שלום, ואמירה קוסמופוליטית הומניסטית והכרת תודה לאותם יוצרים קדומים שעל כתפיהם אנו נשענים.

מבחינה פדגוגית, התערוכה והאתר כדגם, עשויים להוות השראה למכללות לאמנות ולספריות, בהקמת מרחבי תצוגה ותגובה ליצירות שנוצרו מתוך מחשבה על אלכסנדריה העתיקה, כפי שכבר עשיתי עם תלמידים בשנת 2011. ההרצאה תלווה בדימויים, צלילים וסרטונים מן הבלוג שכתובתו:

<http://nonaorbach.com/blog>

מילות מפתח: מיזם אמנותי, החייאת ספריית אלכסנדריה, בלוג, שיתוף אוצרים

‘לחבר מחדש אבן לאבן’: פסיפסי קיר ממכלול בית המרחץ הביזנטי בקיסריה
‘Reconstructing the stones’: Wall mosaics from the Byzantine
Bathing complex at Caesarea Maritima

הרעיון לשחזר ולפרש את התכנית העיטורית של מכלול בית המרחץ הביזנטי בקיסריה עלה כבר ב-2006, אך רק בשנת 2011, משזכינו במענק לארבע שנים מטעם הקרן הלאומית למדע (ISF), התאפשרה הוצאת הרעיון מן הכוח אל הפועל. מכלול בית המרחץ נחפר בין השנים 1992-1998 על-ידי משלחת של רשות העתיקות בהנהלת ד"ר יוסף פורת. המכלול (מאות ה'ז' לספירה) מתפרס על המחצית הדרומית של אינסולה S3/W1 הממוקמת רק מעט דרומה מהמרכז השלטוני של העיר הביזנטית, ובו שני בתי מרחץ שחוברו יחדיו, חצר פריסטילית אליה נסמכו מבנה בזיליקלי דו-מפלסי ממערב, ושורת חדרים, מרחבי שירות ומרחבי ניהול ממזרח.

ממצא הפסיפסים (רצפה וקיר, אבן וזכוכית), ציורי הקיר, התבליטים, הפסלים, העמודים על בסיסיהם וכותרותיהם, הסורגים, לוחות השולחן ורגליו, ושרשראות ומנורות הזכוכית, מעיד כי המכלול עוטר בעושר רב. תיעוד וניתוח הממצא מלמד כי העיטור תוכנן בקפידה וכי החומרים בהם נעשה שימוש נבחרו תוך התחשבות בתפקוד החללים השונים ובתנועת המבקרים במכלול.

היקף הממצא ונושאי הדיון הנגזרים ממנו רבים ומורכבים מכדי שניתן יהיה להציגם במסגרת זו. אי לכך אנו מבקשים להתמקד בפסיפסי האופוס סקטילה שעטרו את הקומה העליונה של המבנה הבזיליקלי ובכמה מחדרי בתי המרחץ. הפסיפסים כולם פורקו כבר בעת העתיקה ואבניהם נמצאו פזורות על רצפות החדרים אותם עיטרו ובקומה התחתונה של המבנה הבזיליקלי. במשך שנה וחצי תיעדנו כעשרת אלפים אבני פסיפס מחומרים שונים, חתוכות בגדלים ובעוביים שונים ובצורות מגוונות. בין האבנים זיהינו איברי דמויות אדם ובעלי חיים, דגמים צמחיים וגיאומטריים ושפע של צורות לא מוגדרות, שעם תחילת השחזור הבנו שרבות מהן שימשו כרקע.

מלאכת שחזור הדגמים והתאמתם לקירות אותם עיטרו אינה פשוטה כלל ועיקר. אבני פסיפס רבות אבדו, היו שלאחר הפירוק הורחקו מהחדר אותו עיטרו והושלכו בערמה יחד עם אבני פסיפס מחדרים אחרים; ובנוסף לכל אלה, אין ברשותנו את ספרי הדגמים ואת כלי העבודה ששמשו את האומנים שהתקינו את הפסיפסים.

בהרצאה נציג את שיטות התייעוד, את השיקולים והכלים המדעיים הנדרשים לשם שחזור הדגמים ואת תהליך השחזור עצמו. נציג ממגוון האבנים (גיר, שיש, פורפיר, גרנית, טרוורטין, צפחה), את השיקולים בהעדפת אבן אחת על פני אחרת, את טכניקות חיתוכן, התאמתן זו לזו, ואת אופן שיבוץ כפנלים על קירות המכלול הביזנטי בקיסריה.

מילות מפתח: קיסריה הביזנטית, אבני פסיפס, חומרים, טכניקות שיבוץ, שחזור

הביאנלה לאדריכלות נוף עירוני בת-ים: בחינת הנוף הלשוני ומארג יחסי הכוח

במרחב העירוני בהשפעת אירועי תרבות ואמנות ביוזמה ממסדית

Bat Yam Biennale of Landscape Urbanism:

Linguistic landscape, top-down, power and reactions

בהרצאה זו אבקש לבחון את תפקידה של הביאנלה הבין-לאומית לאדריכלות נוף עירוני בבת-ים בעיצוב המרחב העירוני כמרחב חברתי. ככל אירוע במרחב הציבורי, ועל אחת כמה וכמה כיוזמה ממסדית המזמנת, מזמינה ומפעילה תהליכים "מלמטה למעלה", הביאנלה מאפשרת התבוננות במרחב לא רק כמצע חומרי, אלא כמרחב חברתי שיש לו ממדים סימבוליים ופיזיים כאחד, המכילים יחסים חברתיים ומערכות אידאולוגיות. אחד הכלים לבחינת ממדים אלה הוא הנוף ה"לשוני" העוסק בחיפוש אחר יחסי הכוח המתגלמים בהופעתן ובאופני הנכחה שונים של שפות במרחב הציבורי. נוף לשוני במובנו הרחב חוקר את התגלמותם החומרית הרב-מודלית של הכוחות החברתיים.

באוקטובר 2008 תקיימה לראשונה הביאנלה הבין-לאומית לאדריכלות נוף עירוני בבת-ים וכותרתה **אירוח**. שנתיים לאחר מכן, ב-2010, התקיימה הביאנלה השנייה - **הזדמנות**, שלאחריה החל תהליך הבנייה של הביאנלה השלישית. הביאנלה הראשונה התקיימה במוקדים מפוזרים בעיר וביקשה לארח רעיונות ויוזמות ארעיים כסוג של "ניסויי כלים מעבדתיים" כדברי האוצרות סיגל ברניר ויעל מוריה-קליין. בביאנלה השנייה עבר המיזם לטיילת הדרומית ולאזור התעשייה תוך שילוב של אירועי פסטיבל תיאטרון רחוב. הביאנלה השנייה כבר יצרה שיתוף פעולה ארוך טווח עם העירייה בתחומי התשתיות מזה, ובפיתוח העירוני מזה. חלק מן הפרויקטים התאזרחו וזכו לאריכות ימים, וחלקם לא זכו להתקבל על-ידי התושבים. הביאנלה זכתה לשילוט קבע בעברית ובאנגלית כחלק מהנוף הלשוני של העיר ולייצוג באתר העירייה לצד פרויקטים רבים נוספים בתחומי החינוך, התרבות והרווחה ולצד אסטרטגיות פיתוח כפינוי-בינוי.

לקראת הביאנלה השלישית ב-2012 - **מטמורפוזה-גלגול** ופסטיבל תיאטרון הרחוב ה-16, נבחרו אזורים טעונים תרבותית, חברתית וכלכלית בצפון העיר, בגבול עם תל-אביב יפו. בתחום זה נמצאות השכונות עמידר וניצנה, שעל תושביהן נמנית אוכלוסייה מרובת תרבויות, הכוללת מהגרים ובני מהגרים, דתיים וחילוניים. מגוון שפות מעצבות את הנוף הצלילי (soundscape). חלק מהן באות לדי ביטוי במודעות מאולתרות על גבי לוחות המודעות. את לב הביאנלה השלישית מהווה אזור המסחר המכונה **המצבה**, על שם האנדרטה הניצבת בכיכר המגינים. אזור זה משופע בשילוט מסחרי המציג תמונה שונה בתכלית מהשילוט של הביאנלה, מה שמרמז על נמענים שונים. **במצבה** ניתן לראות שלטים ומודעות חד-לשוניות ודו-לשוניות, בעברית וברוסית, לצד מיעוט השימוש בתלת-לשוניות הכוללת גם אנגלית. בעוד הביאנלה הבין-לאומית סימנה את הפנייה לקהל שמחוץ לבת-ים על-ידי עיצוב לוגו, גופנים עדכניים ושימוש באנגלית, **המצבה** משקפת מציאות חברתית-לשונית אחרת. הערבית, שפה רשמית במדינת ישראל, נעדרת הן מהשילוט הרשמי מטעם העירייה (כולל זה של הביאנלה) והן מהשילוט המסחרי. הגבול בין יפו ובת-ים מתפרש כמפות לשוניות נפרדות.

כל אלה מסתמנים כגורמים שישפיעו על אופייה של הביאנלה השלישית, שבה השילוב בין אזור טעון ומוטיבציה לשינוי נושאים בחובם אתגר גדול, בהתאם למה שהוגדר על-ידי האוצרות כחתימה ל"שינוי יחסי הכוחות המסורתיים בין בעלי עניין לבין התושבים". במהלך ההכנות, דרכי פעולתן של אוצרות

הביאנלה השלישית השתנו, וניתנה עדיפות לסדנאות מומחים ומיצגים, הליכות בעיר ואירוע חוצות קייצי. חלק מהאירועים פורסמו בעלוני חד-לשוניים שהופיעו בארבע שפות - עברית, אנגלית, רוסית וערבית, שחולקו בעת האירוע, ובשילוט חוצות ואינטרנטי רק בעברית ובאנגלית. בסופו של דבר, פסטיבל תיאטרון הרחוב היה האירוע המרכזי היחיד שהתקיים בסוכות 2012 במרחב זה, בעוד התערוכה המרכזית של הביאנלה נדחתה לעת עתה.

מבחינת המחקר התרבותי, הן הצלחותיה והן כישלונותיה של הביאנלה שהוכרזה כ"מעבדה", ראויים לבחינה. בהרצאה זו, דרך הפריזמה של חקר הנוף הלשוני, אבקש לשרטט את המאפיינים של שתי הביאנלות הקודמות בשאלות של הופעה והנכחה של שפות וזהויות של הקהילות השונות המרכיבות את העיר. אתחקה אחר הפרקטיקות של היומיום שבאמצעותם הגיבו התושבים באופנים רב-מודליים שונים. לבסוף אבקש לתהות על מידת תרומתה של הביאנלה לשידוד מערכות הכוח בעיר, בשאלת המרחב הציבורי והזכות/הבעלות/האחריות עליו. למי הוא שייך? מי מודר ממנו? מי מוזמן אליו? האם מועצם תהליך של דמוקרטיזציה של המרחב? האם מואצים תהליכי 'פינוי-בינוי' תוך דחיקת אוכלוסיות מוחלשות? האם מתרחשת עליית ערך של הנדל"ן?

